

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.71:73; 336.025
JEL Classification: G21, G23, K22

DOI: 10.37332/2309-1533.2019.7-8.18

Хуторна М.Е.,
*канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
фінансів та банківської справи,
Черкаський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

ІНСТИТУЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Khutorna M.E.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of finance and banking,
Cherkasy Educational and Scientific Institute of the State
Higher Educational Establishment “University of Banking”*

INSTITUTIONAL FORMATION OF THE MARKET FOR DEBT SETTLEMENT OF CONSUMERS OF FINANCIAL SERVICES OF CREDIT INSTITUTIONS IN UKRAINE

Постановка проблеми. Найбільш суттєвою загрозою фінансовій стабільності не лише банківського сектору, але й кредитного сегменту фінансового сектору України загалом протягом останніх п'яти років незмінно залишається надмірний обсяг проблемних та непрацюючих кредитів. Це не лише погіршує фінансові показники кредитних установ, підвищує ризик фінансової нестабільності за умови суттєвого погіршення макроекономічної ситуації, але також слугує суттєвим стримуючим чинником відновлення кредитування економічних агентів реального сектору економіки та економічного зростання загалом. З огляду на багатогранність проблеми непрацюючих кредитів, переконані, що для його вирішення недостатньо лише заходів Національного банку, так само, як це неможливо вирішити виключно зусиллями внутрішнього менеджменту кредитних установ.

Наразі в Україні у сфері спеціалізованого врегулювання проблемної заборгованості кредитних установ функціонують колекторські та факторингові компанії, а також венчурні пайові фонди, до складу активів яких можуть входити боргові зобов'язання, зокрема оформлені договорами відступлення прав вимоги, позики. Однак, той факт, що основна проблема вітчизняного банківського сектору залишається невирішеною (його кредитний портфель станом на 01.08.2019 р. на 50% представлений непрацюючими кредитами), дає підстави стверджувати про теоретичну та практичну значущість наукових досліджень щодо інституційного реформування системи врегулювання заборгованості споживачів послуг кредитних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика пошуку ефективних та дієвих способів підвищення якості активів кредитних установ перебуває у центрі уваги наукової громади. Так, А. В. Олійник та Ю. І. Атаманова розглядають це питання з позиції інсайдерського кредитування та обґрунтовують необхідність вдосконалення методології ідентифікації інсайдерських зв'язків [1, с. 140]; К. М. Азізова та Є. О. Полтавська досліджують підходи у рамках реструктуризації кредитної заборгованості банків та доходять висновку про їх високу затратність з точки зору часових, фінансових і трудових ресурсів [2, с. 109]; С. І. Брус та Є. О. Бублик, своєю чергою, наголошують на необхідності розвитку інструментарію, який би сприяв ефективному розв'язанню проблеми непрацюючих активів, інституційного удосконалення процедур, які реалізуються у рамках цієї діяльності (зокрема, списання та продажу проблемної заборгованості, стягнення та реалізації застав) та загалом розвитку ринку

проблемних активів [3]; О. С. Новак розглядає інституційне вирішення проблеми ефективного управління заборгованістю споживачів фінансових послуг з позиції становлення ринку сек'юритизації активів [4]; В. М. Гагауз, В. В. Коваленко, Л. В. Кузнецова розглядають це питання з позиції управління забезпеченням банківських позичок, у тому числі, його ризиками [5]. Поряд з цим, поза належною увагою залишається конкретизація змісту інституційних елементів, впровадження яких сприятиме вирішенню поточної проблеми непрацюючих кредитів у кредитному сегменті фінансового сектору та недопущенню її повторення.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування змісту інституційних заходів, реалізація яких сприятиме підвищенню якості активів кредитних установ України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна складність вирішення питання непрацюючих активів кредитних установ в Україні полягає у тому, що більша їх частка – це кредити, що стали такими через порушення закону, а не реальні фінансові проблеми позичальників, що зокрема, розкрито у праці В. В. Огородник [6, с. 41]. По-перше, маємо на увазі, корпоративний портфель Приватбанку. По-друге, це непрацюючі кредити в інших державних банках, які є неоднорідними, оскільки позичальником може виявитися як велика фінансово-промислова група, так і державне підприємство або політично пов'язана особа. Окрім цього, пролонгація інституційної невирішеності непрацюючих кредитів державних банків лише поглиблює існуючу проблему через їх подальше знецінення. Особливо це стосується державних банків, для яких утримання непрацюючих кредитів на балансі не лише погіршує їх інвестиційну привабливість у контексті їх часткової/повної приватизації, але й знижує ймовірність відновлення вартості непрацюючих кредитів з метою відшкодування допомоги, наданої державою. Ураховуючи частку банківського ринку, якою володіють державні банки України, проблема їх непрацюючих кредитів є найбільш суттєвою загрозою фінансовій стабільності кредитного сегменту фінансового сектору.

Загалом існує три способи організації роботи з проблемною заборгованістю кредитних установ: самостійна робота установи з повернення проблемної заборгованості; залучення зовнішніх компаній (аутсорсерів) до управління проблемною заборгованістю; продаж портфеля проблемної заборгованості третім особам (табл. 1).

Таблиця 1

Стримуючі та стимулюючі чинники ефективного застосування різноманітних способів вирішення проблеми непрацюючих кредитів банків

Способи вирішення проблеми непрацюючих кредитів	Зміст стримуючих чинників	Зміст стимулюючих чинників
Реструктуризація непрацюючих кредитів	<i>Юридичний чинник:</i> недосконалий юридичний захист прав кредиторів дестимулює позичальників ініціювати/погоджуватися на реструктуризацію проблемної заборгованості (навіть діючий платоспроможний бізнес може не обслуговувати свої борги та блокувати в судах позовні справи банків-кредиторів, а також використовувати інструмент банкрутства).	<i>Інституційний чинник:</i> запровадження механізму фінансової реструктуризації шляхом прийняття Закону України «Про фінансову реструктуризацію», що дозволяє знизити обсяг непрацюючих корпоративних кредитів; запровадження механізму банкрутства фізичних осіб шляхом прийняття Кодексу про банкрутство, що дозволяє знизити обсяг непрацюючих іпотечних кредитів, наданих фізичним особам, у тому числі в іноземній валюті.
Списання непрацюючих кредитів	<i>Економічний чинник:</i> списання непрацюючих кредитів державними банками може бути підставою для потенційних звинувачень співробітників банків у корупції.	<i>Фінансовий чинник:</i> відсутність витрат грошових та часових ресурсів на управління проблемною заборгованістю. <i>Організаційний чинник:</i> швидке підвищення якості кредитного портфеля.
Врегулювання проблемної заборгованості шляхом залучення спеціалізованої компанії на умовах аутсорсингу	<i>Організаційний чинник:</i> ефективність безпосередніх суб'єктів процесу управління проблемними активами в банку напряму залежить від ефективності діяльності аутсорсера, у тому числі, може зумовлювати підвищення репутаційного ризику банку за умови здійснення аутсорсером неправомірних дій у процесі стягнення заборгованості боржників.	<i>Фінансовий та організаційний чинники:</i> оптимізація витрат і процесів у банку, пов'язаних з управлінням проблемною заборгованістю.
Продаж непрацюючих / потенційно проблемних кредитів третім особам	<i>Податковий чинник:</i> продаж кредиту з дисконтом сприймається податковими органами як «економічно недоцільна операція» та може призвести до суттєвих податкових наслідків для учасників угоди.	<i>Фінансовий чинник:</i> очищення балансів банків від неякісних кредитів з частковим поверненням обсягу непрацюючого/потенційно проблемного кредиту.

Джерело: розробка автора

Вважаємо, що проблему врегулювання заборгованості кредитних установ України доцільно розподілити на декілька змістових блоків: 1) врегулювання проблеми непрацюючих кредитів у державних банках, основною причиною яких (непрацюючих кредитів) є свідоме порушення законодавчих норм акціонерами/вищим керівництвом банків у процесі кредитування; 2) вирішення проблеми непрацюючих кредитів банків України, зобов'язання за якими виникло до 2014 р. та спричинені об'єктивними економічними чинниками; 3) побудова комплексного механізму врегулювання заборгованості як банків, так і небанківських кредитних установ. Тобто, важливо зосередити увагу не виключно на поточних питаннях врегулювання непрацюючих кредитів, а створити дієвий механізм управління заборгованістю кредитних установ, започаткувати інститут спеціалізованих установ, які професійно здійснюють таку діяльність, сприяючи концентрації кредитних установ на удосконаленні бізнес-процесів у рамках основної діяльності.

Стосовно першого пункту відмітимо, що найгірші кількісні характеристики процесу врегулювання проблемної заборгованості притаманні Приватбанку (табл. 2).

Таблиця 2

Кількісні показники врегулювання проблемної заборгованості державних банків України протягом 2018–2019 рр.

Способи ВПЗ	За 2018 рік					За I півріччя 2019 року				
	1*	2*	3*	4*	Разом	1	2	3	4	Разом
Зменшення простроченої заборгованості, млн грн, у тому числі за рахунок:	408	2960	317	1199	4884	372	2205	223	724	3524
погашення власними коштами позичальника	293	1260	90	1140	2783	78	1383	41	714	2216
реалізації заставного майна	115	208	148	55	526	294	38	86	10	428
прийняття заставного майна на баланс банку	0	1 492	79	4	1 575	0	784	106	0	890
Реструктуризація, млн грн, у тому числі:	5303	16030	696	226	22255	4989	5398	3	172	10562
відповідно до ЗУ «Про фінансову реструктуризацію»	0	16030	313	0	16343	0	5194	0	0	5194
реструктуризація	5303	0	383	226	5912	4989	205	3	172	5369
Списання за рахунок резерву, млн грн	0	38	1421	24	1483	0	18	411	2490	2919
Разом ВПЗ, млн. грн.	5711	19028	2434	1449	28622	5361	7621	637	3386	17005
Співвідношення між обсягами ВПЗ та непрацюючих кредитів, %	7%	19%	28%	1%	7%	7%	8%	7%	1%	4%

Позначення: ВПЗ – врегулювання простроченої заборгованості; 1 – Укрексімбанк; 2 – Ощадбанк; 3 – Укргазбанк; 4 – Приватбанк.

Джерело: сформовано автором на основі звітності Міністерства фінансів України щодо діяльності державних банків [7]

Так, загальний обсяг його непрацюючих кредитів станом на 01.07.2019 р. становить 243 млрд грн проти 90 млрд грн Ощадбанку. Втім, протягом 2018 р. Ощадбанком врегульовано 19% від загального обсягу простроченої заборгованості (або 19 млрд грн), а Приватбанком лише 1% або 1,5 млрд грн. За результатами I півріччя 2019 р. обсяг врегульованої Приватбанком заборгованості більш, ніж вдвічі перевищує показник 2018 року (3,4 млрд грн), однак це на 74% реалізовано через списання дефолтних кредитів за рахунок резервів. Також важливо відмітити, що Ощадбанк активно використовує як претензійно-судовий механізм врегулювання проблемної заборгованості, так і механізм фінансової реструктуризації (протягом 2018–2019 рр. реструктуризовано 21 млрд грн непрацюючих кредитів та відкрито виконавчих проваджень обсягом 45 млрд грн). При цьому Приватбанк переважно використовує судовий спосіб врегулювання заборгованості (протягом 2018–2019 рр. реструктуризовано 0,4 млн грн непрацюючих кредитів та відкрито виконавчих проваджень обсягом 44 млрд грн). Це доводить відсутність у банку корпоративних клієнтів-боржників, які, по-перше, відповідали б вимогам Закону України «Про фінансову реструктуризацію» [8], а по-друге, позичальників, які були б зацікавлені у відновленні своїх кредитних рейтингів та ділової репутації. Все зазначене вище доводить, що для вирішення поточної проблеми врегулювання простроченої заборгованості в Україні не може бути застосований єдиний механізм навіть для групи державних банків.

З огляду на зміст стратегії розвитку державного сегменту банківського сектору [9] та намір держави суттєво зменшити свою частку в банківському секторі України, основним пріоритетом механізму врегулювання простроченої заборгованості державних банків повинен бути максимізація їх вартості. Наразі серед державних банків саме Приватбанк характеризується найвищими показниками прибутковості, які в середньому вдвічі перевищують оптимальні значення показників ROE та ROA. Втім, рівень прибутковості Ощадбанку наразі незадовільний. Це пояснюється такими причинами: по-перше, функціонуючи на роздрібному сегменті ринку банківських послуг, станом на 01.07.2019 р. Ощадбанк суттєво поступається Приватбанку за показниками «процентні доходи від операцій з фізичними особами» (0,7 млрд грн проти 9 млрд грн Приватбанку), «комісійні доходи» (3 млрд грн проти 11 млрд грн Приватбанку); по-друге, витрати Ощадбанку на формування резервів під знецінення активів за 2018 р. становили 1 млрд грн проти 0,3 млрд грн Приватбанку. Тобто, це дає нам підстави стверджувати, що бізнес-модель Приватбанку характеризується значно вищим рівнем гнучкості стосовно задоволення потреб споживачів фінансових послуг. Виявлений дисбаланс між активною позицією Ощадбанку щодо врегулювання простроченої заборгованості, використовуючи власні людські, часові та фінансові ресурси, та показниками його прибутковості доводить, що подібна діяльність хоча й призводить до підвищення якості активів, відновлення їх вартості, втім, не гарантує суттєвого впливу на інвестиційну вартість банку загалом. Зауважимо, що у цій роботі поняття «вартість банку» трактуємо згідно з підходом Г. Й. Островської як «визнаний еквівалент, виражений у грошових одиницях на конкретний момент часу; ймовірна величина, що визначається розрахунковим шляхом на основі прогнозованих дій через оцінювання факторів цінності, значущості підприємства для зацікавлених осіб і суспільства загалом» [10, с. 7]. У рамках дохідного підходу до розгляду вартості банку в основному розглядаються такі джерела забезпечення вартості банку: 1) дохід від діяльності; 2) дохід від розпродажу активів. Останнє більшою мірою стосується управління ліквідаційною вартістю, втім, у випадку банків з державною часткою, які наразі є життєздатними установами, важливо максимізувати саме їх інвестиційну вартість, яку тлумачимо як обґрунтовану вартість банку для конкретного або передбачуваного власника та враховує приріст прибутку від удосконалення функціонування банківської установи у рамках основної діяльності, у тому числі, шляхом застосування інноваційних технологій, планів реорганізації тощо.

З огляду на все вищезазначене, вважаємо, що врегулювання непрацюючих кредитів доцільно здійснювати на рівні спеціалізованих підрозділів банку лише як виключення. Загалом, врегулювання проблемних активів, у тому числі, непрацюючих кредитів, більшою мірою повинно реалізовуватися спеціалізованими компаніями з управління активами. Ці висновки доцільно екстраполювати на всі різновиди банків, не лише з державною часткою.

Зауважимо, що зараз існує ціла низка проблем, які стримують розвиток ринку управління заборгованістю споживачів послуг кредитних установ. По-перше, незадовільна урегульованість діяльності суб'єктів господарювання у сфері врегулювання заборгованості банків та інших кредитних установ. Так, викуп заборгованості боржника здійснюється на підставі договору факторингу, що, у свою чергу, може реалізувати лише зареєстрована у відповідному порядку фінансова установа, яка має право здійснювати факторингові операції. Втім, відступлення права вимоги на борг також може бути реалізовано на підставі договору цесії, для укладання якого суб'єкт врегулювання заборгованості не зобов'язаний мати статус фінансової установи. Подібна правова неврегульованість спонукає до виникнення колекторських компаній, дії окремих з яких доречно класифікувати як неетичні, а часом навіть мають ознаки незаконності. Окрім цього, важливо законодавчо виокремити діяльність фінансових компаній із «класичного» факторингу від їх бізнес-напрямку з врегулювання заборгованості.

По-друге, у теперішній час в Україні використовується декілька схем щодо організації врегулювання заборгованості третьою стороною: 1) переуступка боргу боржника у відповідності з договором факторингу та подальша організація заходів стосовно стягнення заборгованості (може реалізовуватися як однією установою, так і передбачати розподіл цих дій між факторинговою та колекторською компаніями); 2) реалізація послуги стягнення заборгованості згідно з договором доручення між банком та колекторською компанією; 3) передача боргових зобов'язань за кредитами до венчурних фондів. Зауважимо, що за умови використання другого підходу забезпечується опосередкований нагляд за діяльністю колекторської компанії на підставі Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України [11]. Згідно з цим нормативним документом суттєво унормовано сферу контролю банку за діяльністю колекторської компанії стосовно стягнення проблемної заборгованості на умовах аутсорсингу. Втім, якщо сторонами договору доручення щодо врегулювання проблемної заборгованості є факторингова та колекторська компанії, то відповідальність останньої обмежується зобов'язаннями, визначеними аутсорсинговою угодою. Тобто, за такої схеми колекторські компанії, здійснюючи діяльність на ринку управління заборгованістю споживачів фінансових послуг, перебувають поза прямим та опосередкованим впливом регуляторів кредитних установ. Своєю чергою, наприклад, бюро кредитних історій, які взагалі не є учасниками реалізації договірних відносин між кредитними установами та їх клієнтами, втім, є об'єктами регулювання Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

З огляду на зазначене, вважаємо необхідним здійснення такого: а) встановлення ліцензійних вимог до суб'єктів, які мають намір здійснювати діяльність з врегулювання заборгованості; б) чітке визначення критеріїв діяльності суб'єкта з врегулювання заборгованості (далі компанія з врегулювання заборгованістю); в) обґрунтування переліку повноважень та інструментів, які може використовувати компанія з врегулювання заборгованістю; г) визначення особливостей регулювання діяльності компанії з врегулювання заборгованістю. Авторська позиція представлена у табл. 3.

Таблиця 3

Опис організаційно-економічних та інституційних особливостей становлення ринку врегулювання заборгованості в Україні

Параметр	Зміст пропозиції
Правова основа діяльності учасників РВЗ	Створення законодавчого акту, який би визначав організаційно-правові основи діяльності суб'єктів господарювання з ВЗ.
Дефініція поняття «компанія з ВЗ»	Ліцензійна діяльність суб'єкта з ВЗ, зареєстрованого в установленому законодавством порядку та включеного до Єдиного державного реєстру суб'єктів діяльності з врегулювання заборгованості, і передбачає реалізацію сукупності дій, спрямованих на стягнення заборгованості боржника, яке включає досудову, судову та позасудову стадії.
Організаційна форма компанії з ВЗ	Господарське товариство, створене відповідно до законодавства у формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю, яке провадить діяльність з ВЗ на підставі ліцензії, що видається регулятором за поданням саморегулювальної організації. Факторингова компанія має право на здійснення діяльності з ВЗ за умови одержання відповідної ліцензії. В іншому випадку договір факторингу застосовується лише відносно «класичного» факторингу.
Інституційна підпорядкованість компанії з ВЗ	1. Підпорядкування саморегулювальної асоціації на етапі ліцензування (перевірка відповідності компанії ліцензійним вимогам та подання висновку експертизи регулятора). 2. Виконання регуляторних норм регулятора. 3. Подання звітності компанії до саморегулювальної асоціації з метою її контролю, узагальнення та аналізу.
Адміністративні бар'єри на входження на РВЗ	Встановлення диференційованих вимог до мінімального розміру статутного капіталу залежно від обраної функціональної бізнес-моделі: 1) ВЗ виключно на підставі договору доручення з первісним кредитором; 2) ВЗ, придбаної у кредитної установи.
Конкурентні умови діяльності компанії з ВЗ	Наділення компанії з ВЗ правом придбавати у кредитних установ заборгованість боржників за ринковими цінами. Право придбавати заборгованість у первісних кредиторів виключно за результатами участі у торгах (відкритих або закритих).
Відносини з пов'язаними особами	Стосовно взаємодії з первісними кредиторами – материнськими структурами: 1) заборона придбавати власну заборгованість за ціною нижче номінальної; 2) заборона придбавати заборгованість пов'язаної з компанією особи за ціною нижче номінальної.
Кадровий склад компанії з ВЗ	У штаті компанії з ВЗ повинен працювати хоча б один сертифікований спеціаліст з ВЗ.
Інструменти для зниження ризику компанії з ВЗ	Передбачення типовим договором відступлення права вимоги на борг зобов'язання зворотного викупу заборгованості попереднім кредитором за умови виявлення ознак його шахрайства.
Спосіб організації продажу заборгованості	Відкриті або закриті торги на електронному торговому майданчику. Поширення правил торгів системи Prozorro. Продажі на активи (майно) платоспроможних кредитних установ.
Тимчасові фіскальні стимули	Звільнення від сплати податку на дохід (прибуток), нарахований у випадку прощення частини боргу боржника (як фізичної, так і юридичної особи) компанією з ВЗ.

Позначення: РВЗ – ринок врегулювання заборгованості; ВЗ – врегулювання заборгованості.

Джерело: розроблено автором

Стосовно врегулювання непрацюючих кредитів державних банків України, то, на нашу думку, найбільш прийнятним способом є залучення до цієї діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). Доцільність цього обґрунтовується таким:

– до кінця 2019 р. ФГВФО планує завершити процес ліквідації неплатоспроможних банків та перекваліфікуватися на роботу з відшкодування збитків, завданих шахрайським виведенням активів неплатоспроможних банків та зловживаннями пов'язаних з банками осіб тощо. Останнє є основною причиною переважного обсягу непрацюючих кредитів державних банків України;

– ФГВФО вже характеризується належним рівнем організаційної здатності реалізовувати роботу з дефолтними кредитами. Так, організаційною структурою ФГВФО передбачено такі структурні підрозділи: управління з питань стягнення шкоди (у тому числі, відділ виявлення та дослідження фактів нанесення шкоди; відділ представництва в судових та виконавчих провадженнях; відділ супроводження кримінальних проваджень), юридичний департамент (у тому числі, відділ оперативного процесуального реагування; відділ юридичного супроводження виведення

неплатоспроможних банків з ринку; відділ судового супроводження особливо важливих справ; сектор стягнення шкоди з пов'язаних осіб) та департамент розслідування протиправних діянь.

Вважаємо, що забезпечення ефективного врегулювання непрацюючих кредитів державних банків потребує певних організаційних змін у діяльності ФГВФО. На нашу думку, це, зокрема, створення департаменту юридичного врегулювання випадків завдання шкоди інтересам кредиторів та вкладників банків шляхом реорганізації юридичного та департаменту розслідування протиправних діянь, оскільки способи врегулювання найбільш складних незабезпечених дефолтних кредитів, які наразі перебувають на балансі державних банків, більшою мірою знаходяться в юридичній, а не економічній площині. Тобто операційним спрямуванням зазначеного департаменту має стати діяльність у галузі кримінально-процесуального права у межах визначених повноважень. Потенційна результативність такої функціональної переорієнтації ФГВФО посилюється нещодавнім фактом внесення змін до організаційної структури Генеральної прокуратури України згідно з наказом ГПУ 74-шц від 23.10.19 р., а саме відкриття відділу забезпечення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях щодо транснаціональних груп та у банківській сфері.

Втім, найголовнішою передумовою можливості врегулювати проблему непрацюючих кредитів державних банків – це аполітичність, неупередженість, справедливість та некорумпованість правоохоронної та судової систем. За інших умов діяльність ФГВФО або будь-якої іншої установи щодо врегулювання проблеми непрацюючих кредитів державних банків не буде ні результативною, ні ефективною. Також важливо наголосити, що використання такої схеми Ощадбанком можливе лише після його членства у Фонді.

Інше питання, яке потребує уточнення – це умови взаємодії ФГВФО та державних банків з приводу врегулювання заборгованості за непрацюючими кредитами. По-перше, рішення про передачу непрацюючих кредитів до ФГВФО, на наше переконання, повинно бути узгоджено та затверджено наглядовою радою державних банків, як доказ попереднього комплексного вивчення правління банків можливостей врегулювання непрацюючих кредитів за допомогою інших механізмів та обґрунтування нерезультативності їх використання. По-друге, ФГВФО повинен залучатися до процесу врегулювання непрацюючих кредитів державних банків виключно на договірних умовах, згідно з якими ФГВФО може діяти як організатор торгів в межах реалізації угод купівлі-продажу прав вимог за кредитними договорами між державним банком та третьою стороною, а також як суб'єкт процесу відновлення вартості непрацюючих кредитів державних банків (повного/часткового), супроводжуючи претензійно-позовну діяльність. Щодо організації продажу прав вимог за кредитними договорами державних банків, то це повинно здійснюватися на тих самих засадах, що й активи неплатоспроможних банків, тобто в системі Prozorro.Продажі, використовуючи голландську модель аукціонів, починаючи з індивідуальних продаж з подальшою можливістю їх об'єднання у пули.

У рамках процесу підготовки, одержання та складання документів, необхідних для пред'явлення і розгляду претензій та позовів про відшкодування заподіяної акціонерами / пов'язаними з банком особами / вищим керівництвом / працівниками банків шкоди кредиторам та/або банку, на нашу думку, доцільно забезпечити можливість операційної взаємодії ФГВФО та вищезазначеного відділу Генеральної прокуратури України, у тому числі, обмін даними. Зауважимо, що у рамках розслідування протиправних діянь цивільного та кримінального характеру в неплатоспроможних банках Фонд вже має успішний досвід співпраці з органами досудового розслідування (Національною поліцією, органами прокуратури України, Службою Безпеки України, Державною фіскальною службою, Національним антикорупційним бюро України), що може також бути успішно застосовано і до врегулювання заборгованості за непрацюючими кредитами державних банків.

Окрім цього, діяльність з врегулювання заборгованості за непрацюючими кредитами державних банків повністю відповідає місії ФГВФО, а саме, забезпеченню захисту прав і законних інтересів вкладників банків та сприянню стабільності банківської системи України (вище зазначалося, що наразі низька якість кредитних портфелів державних банків – це одна з найсуттєвіших загроз фінансовій стабільності банківського сектору та кредитного сегменту фінансового сектору).

Вважаємо, що реалізація цієї пропозиції сприятиме досягненню таких результатів:

1) для державних банків: очищення балансів банків від непрацюючих кредитів; створення передумов до прискорення темпів кредитування економічних агентів; підвищення ринкової вартості банків та підвищення їх інвестиційної привабливості; підвищення рівня фінансової стабільності банків; відшкодування допомоги, наданої державою;

2) для ФГВФО: збільшення доходів Фонду; суттєве підвищення ділової репутації установи; створення дієвого механізму врегулювання діяльності банків;

3) для банківського сектору: підвищення довіри до інституту банківництва; підвищення фінансової стабільності банківського сектору.

Узагальнюючи все вищезазначене, вважаємо, що розвиток ринку врегулювання заборгованості споживачів фінансових послуг – це важлива передумова не лише врегулювання поточної проблеми непрацюючих кредитів банків, але також необхідний інституційний елемент ефективного функціонування системи забезпечення фінансової стабільності кредитних установ. Авторське

представлення описової моделі ринку кредитів врегулювання заборгованості споживачів фінансових послуг та його взаємозв'язок з фінансовою стабільністю кредитних установ (КУ) подано на рис. 1.

Об'єкти ринку	Кредити платоспроможних КУ*		Кредити неплатоспроможних КУ	
Мета та основний пріоритет виходу КУ на ринок ВЗ	врегулювання проблемної заборгованості (у тому числі дефолтного типу) шляхом залучення професійних суб'єктів з врегулювання проблемної заборгованості Пріоритет: зниження витрат КУ на управління кредиторською заборгованістю клієнтів	сек'юритизація / продаж кредитів з метою залучення додаткових фінансових ресурсів та підвищення оборотності кредитів Пріоритет: зростання доходів КУ	реструктуризація / продаж кредитів для врегулювання діяльності неплатоспроможних КУ Пріоритет: задоволення вимог кредиторів згідно з законодавчо визначеною черговістю	
Суб'єкти врегулювання кредиторської заборгованості КУ	ФГВФО (залучення Фонду до процесів ВЗ платоспроможних банків лише у виключних випадках, зокрема, для недопущення використання коштів платників податків)	компанії з ВЗ, КУ, пайові інвестиційні фонди (залучення до процесів ВЗ здійснюється виключно на ринкових засадах)	ФГВФО (залучення Фонду до процесів врегулювання кредиторської заборгованості у рамках дії механізму виведення банків з ринку)	
Зміст потенційних загроз фінансовій стабільності КУ на різних сегментах ринку ВЗ	застосування схемних операцій для уникнення визнання КУ проблемною або неплатоспроможною	надмірні обсяги сек'юритизації кредитів, у тому числі неконтрольоване зростання фіктивного капіталу	використання компаній з управління ВЗ для викупу власної заборгованості з дисконтом	суттєве перевищення обсягу вимог кредиторів, ураховуючи обмеження суми граничного розміру відшкодування Фондом, над ринковою вартістю фінансових активів (майна) КУ
Наслідки реалізації загроз фінансовій стабільності КУ	приховування реального фінансового стану КУ; створення уявної фінансової стабільності КУ	передумови до виникнення фінансових бульбашок	недоотримання доходів КУ, зниження внутрішнього потенціалу до підвищення капіталу	зниження довіри до інституту грошово-кредитного посередництва

Рис. 1. Суб'єктно-об'єктні характеристики ринку врегулювання заборгованості споживачів фінансових послуг та їх взаємозв'язок з фінансовою стабільністю кредитних установ

Джерело: розробка автора

Для недопущення реалізації загроз фінансовій стабільності кредитних установ, визначених на рис. 1, пропонується:

1) запровадити двоетапну схему прийняття рішення про передачу кредитів кредитних установ в управління Фонду, яка б передбачала затвердження клопотання про передачу кредитів наглядовою радою кредитних установ та розгляд звернення наглядових рад Національним банком;

2) налагодити систематичний моніторинг стану та глибини ринку сек'юритизації кредитів Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. При цьому як індикатор глибини використати співвідношення між обсягами емітованих інструментів сек'юритизації та сукупним кредитним портфелем кредитних установ;

3) передбачити заключення угод купівлі/продажу кредитів у первісних кредиторів лише за результатами електронних торгів у системі Prozorro.Продажі, а також право застосовувати голландську модель аукціонів;

4) сприяти налагодженню дієвого механізму відновлення платоспроможності та врегулювання неплатоспроможності кредитних установ, зокрема, шляхом імплементації положень Директиви 2014/59/ЄС.

Стосовно законодавчого підґрунтя функціонування ринку врегулювання заборгованості споживачів фінансових послуг, вважаємо необхідним таке:

1) доповнити частину першу статті 30 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», розширивши напрями регулятивної діяльності ФГВФО таким змістом – «відновлення платоспроможності банків на підставі рішення Національного банку України»;

2) прийняти Положення про відновлення платоспроможності кредитних установ постановою правління Національного банку України, у якому необхідно визначити умови та порядок залучення ФГВФО до врегулювання кредиторської заборгованості платоспроможних банків. На нашу думку, до таких умов доречно віднести ситуацію, за якої неврегулювання кредиторської заборгованості призводить до використання коштів платників податків або збільшення обсягів такої допомоги. При цьому, як вже зазначалося вище, насамперед, наглядова рада банку повинна визначитися з доцільністю звернення до Національного банку для розгляду можливості передачі певної кредиторської заборгованості в управління ФГВФО. Тут вельми важливі два аспекти, по-перше, це ефективно функціонуючі та професійні наглядові ради банків. Так, хоча вирішення проблеми непрацюючих кредитів – це завдання всіх ланок корпоративного управління банку, втім, саме наглядова рада установи несе безпосередню відповідальність за функціонування та контроль ефективності систем внутрішнього контролю та управління ризиками. Тому вимога до наглядової ради банку затверджувати рішення правління кредитної установи про звернення до Національного банку щодо зовнішнього врегулювання проблемної заборгованості є втіленням її відповідальності та відображенням її ефективності. По-друге, це прозорість прийняття рішень Національним банком, тому вважаємо необхідним розгляд таких питань Комітетом з питань грошово-кредитної (монетарної) політики та фінансової стабільності Ради Національного банку України;

3) прийняти Закон України «Про діяльність з управління заборгованістю», у якому визначити вимоги до учасників діяльності з врегулювання заборгованості кредитних установ, основні позиції яких представлено вище у табл. 3;

4) на кшталт Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України розробити нормативний документ, який би регламентував зазначену діяльність у небанківських кредитних установах загалом.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результатами проведеного дослідження можна вважати наступні:

1. Обґрунтовано, що фінансова стабільність кредитних установ суттєво залежить від якості інфраструктурного забезпечення функціонування ринку фінансових послуг кредитних установ, зокрема, наявності інституту професійного врегулювання заборгованості споживачів фінансових послуг кредитних послуг, при цьому не обмежуючись виключно сегментом проблемної заборгованості.

2. До умов створення прозорого, регульованого ринку врегулювання заборгованості споживачів фінансових послуг кредитних послуг віднесено: встановлення ліцензійних вимог до суб'єктів цього ринку; чітке визначення критеріїв їх діяльності; обґрунтування переліку повноважень та інструментів, які може використовувати компанії з врегулювання заборгованістю, а також визначення особливостей регулювання їх діяльності.

3. Доведено, що врегулювання непрацюючих кредитів державних банків України доцільно здійснювати на базі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Взаємодія останнього та державних банків повинна спиратися на такі умови: 1) рішення про передачу непрацюючих кредитів до Фонду повинно бути узгоджено та затверджено наглядовою радою державних банків, як доказ попереднього комплексного вивчення правлінням можливостей їх врегулювання; 2) залучення Фонду виключно на договірних умовах як організатора торгів в межах реалізації угод купівлі-продажу прав вимог за кредитними договорами між державним банком та третьою стороною, а також як суб'єкт процесу відновлення вартості непрацюючих кредитів державних банків (повного/часткового), супроводжуючи претензійно-позовну діяльність.

Поряд із заходами щодо сприяння розвитку ринку врегулювання заборгованості споживачів фінансових послуг кредитних послуг, також необхідно приділити увагу розбудові інституту відновлення платоспроможності та врегулювання неплатоспроможності кредитних установ, що стане предметом наших подальших наукових досліджень.

Література

1. Олійник А. В., Атаманова Ю. І. Проблеми діяльності банків на ринку кредитування в умовах фінансової нестабільності. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 1. С. 135-141.

2. Азізова К. М., Полтавська Є. О. Дослідження методів управління проблемними кредитами банку. *Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 1-2. Т. XVI. С. 102-110.

3. Брус С. І., Бублик Є. О. Зменшення обсягів проблемних кредитів в Україні в умовах обмеженого інструментарію. *Фінанси України*. 2017. № 7. С. 76-90.

4. Новак О. С. Концепція формування та розвитку ринку сек'юритизації в Україні. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2012. №. 9(2). С. 486-498.
5. Гагауз В. М., Коваленко В. В., Кузнєцова Л. В. Управління забезпеченням банківських позичок: теоретичний та практичний аспекти : монографія. Харків : Вид-во «Діса плюс», 2016. 204 с.
6. Банки державного сектору / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/banki-derzhavnogo-sektoru> (дата звернення: 20.10.2019).
7. Про фінансову реструктуризацію : Закон України від 14 червня 2016 р. № 1414-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19> (дата звернення: 20.10.2019).
8. Огородник В. В. Проблемні кредити банків з державною участю в Україні (сучасний стан та причини виникнення). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Випуск 23. Частина 2. С. 38-43.
9. Звіт про реформування банків державного сектору. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/cee5fe781afc872f0084abe3dcea80df.pdf> (дата звернення: 20.10.2019).
10. Островська Г. Й. Управління вартістю вертикально-інтегрованих підприємств нафтогазової промисловості : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Тернопіль, 2007. 254 с.
11. Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України : Постанова Правління Національного банку України від 18 липня 2019 р. № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19?lang=uk> (дата звернення: 20.10.2019).

References

1. Oliinyk, A.V. and Atamanova, Yu.I. (2018), "Problems of the activities of banks on the market of lending in the conditions of financial instability", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Ekonomiczni nauky"*, no. 1, pp. 135-141.
2. Azizova, K.M. and Poltavska, Ye.O. (2013), "Investigation of methods of managing bank's problem loans", *Visnyk Mizhnarodnoho slovianskoho universytetu. Seriiia "Ekonomiczni nauky"*, no. 1-2, Vol. XVI, pp. 102-110.
3. Brus, S.I. and Bublyk, Ye.O. (2017), "Decrease in the volume of problem loans in Ukraine under limited tools", *Finansy Ukrainy*, no. 7, pp. 76-90.
4. Novak, O.S. (2012), "Concept formation and development of the market in Ukraine securitization", *Ekonomiczni nauky. Seriiia "Oblik i finansy"*, no. 9(2), pp. 486-498.
5. Hahauz, V.M., Kovalenko, V.V. and Kuznietsova, L.V. (2016), *Upravlinnia zabezpechenniam bankivskykh pozychok: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty* [Management of bank loan security: theoretical and practical aspects], monograph, Vyd-vo "Disa plus", Kharkiv, Ukraine, 204 p.
6. "Public sector banks" / Ministry of Finance of Ukraine, available at: <https://mof.gov.ua/uk/banki-derzhavnogo-sektoru> (access date October 20. 2019).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "On financial restructuring": The Law of Ukraine dated 14.06.2016 no. 1414-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19> (access date October 20. 2019).
8. Ohorodnyk, V.V. (2019), "Non-performing loans in Ukrainian state-owned banks (current condition and reasons for existence)", *Naukovyi visnyk Uzhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo"*, Issue 23, Part 2, pp. 38-43.
9. "Public Sector Bank Reform Report", available at: <https://mof.gov.ua/storage/files/cee5fe781afc872f0084abe3dcea80df.pdf> (access date October 20. 2019).
10. Ostrovska, H.Y. (2007), "Managing the value of vertically integrated oil and gas enterprises", Diss. of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, 254 p.
11. National Bank of Ukraine (2019), "On approval of the Regulation on the organization of the process of management of problem assets in banks of Ukraine": Resolution of the National Bank of Ukraine dated 18.07.2019 no. 97, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19?lang=uk> (access date October 20. 2019).

Стаття надійшла до редакції 11.11.2019 р.